

בבית המשפט העליון בירושלים

דנ"א 2571/94

בפני: כבוד המשנה לנשיא ש' לוי

כבוד השופט ת' אור

כבוד השופט א' מצא כבוד השופט י' קדמי כבוד השופט צ' א' טל

העותרים: 1. עזבון המנוח אייל ארגמן ז"ל

2. אריה ארגמן

3. אורה ארגמן

נגד

המשיבים: 1. גולן חפצדי (משיב פורמלי)

2. בית-ספר "דנמרק"

3. משרד החינוך והתרבות

דיון נוסף בעניין בו פסק בית המשפט העליון בשבתו כבית-משפט לערעורים אזרחיים בע"א 4118/91 (כבוד השופטים ש' לוי, ת' אור וט' שטרסברג-כהן)

בשם העותרים: עו"ד ע' בן-עמי

בשם המשיבים 2 ו-3: עו"ד א' דויטש

פסק-דין

השופט א' מצא:המנוח אייל ארגמן ז"ל והמשיב 1, גולן חפצדי, היו חברים ללימודים בכיתות ח'מקבילות של בית הספר "דנמרק" בירושלים. ביום 31.10.84 השתתפו השניים בטיול שנתי של כיתותיהם. לקראת ערב הגיעו משתתפי הטיול ליער עוספיה והתמקמו שם ללינת לילה. אותו ערב גרם גולן, במכת אגרוף, למותו של אייל. העותרים לפנינו, עזבונו והוריו של אייל, הגישו תביעה לפיצויי נזיקין נגד גולן, נגד בית הספר "דנמרק" (המשיב 2) ונגד משרד החינוך והתרבות (המשיב 3). התובענה נגד גולן התבססה על עוולת תקיפה. התובענה נגד שני המשיבים האחרים התבססה על עוולת הרשלנות. בית המשפט המחוזי לא מצא בסיס להטלת אחריות בנזיקין על מי מן המשיבים ופסק לדחות את התביעה.

העותרים הגישו ערעור על פסק הדין לבית-משפט זה (ע"א 4118/91). בפסק הדין

שלערעור נקבע, כי אחריותו של גולן לתקיפה, שכתוצאה ממנה נגרם מותו של אייל, אכן הוכחה. הערעור על דחיית התביעה נגד גולן נתקבל, איפוא, וגולן חויב באחריות כלפי העותרים. לא כן הדבר באשר לתביעתם להטיל חבות בנזיקין גם על המשיבים 2 ו-3. טענות העותרים בעניין זה לא נתקבלו וערעורם כנגד חלק זה של פסק הדין נדחה. בחלק זה של ההכרעה ביקשו העותרים לקיים דיון נוסף. הנשיא מ' שמגר נעתר לבקשתם והורה על קיום הדיון הנוסף שלפנינו.

2. וכך תואר בפסק הדין שלערעור (מפי חברי השופט אור) המאורע המצער, שהתרחש בין הנערים ביער עוספיה, ושהסתיים בתוצאה כה טרגית: "בשעות הערב של אותו יום, בחסות החשיכה, צבע גולן, מעשה קונדס, את בגדיו של אייל. אייל הבין שגולן הוא שביצע את המעשה, ועל כן קילל ודחף אותו. גולן לא הגיב על כך מיד.

ילדים אשר ישבו בסמוך קינטרוהו ואמרו לו, שאם אין הוא מגיב על מעשהו של אייל הריהו 'פרייאר'. ואז, בעקבות דברים אלה, נתן גולן לאייל מכת אגרוף באזור הבטן והחזה, אשר כתוצאה ממנה נפל אייל ארצה ואיבד את הכרתו. משך מספר דקות לא התייחסו לכך הילדים שהיו בסמוך כמקרה שהצריך התערבות.

רק כעבור מספר דקותקראו לאחות, שישבה מספר עשרות מטרים מהמקום בחברת המורים. האחות היתה אחת מהורי תלמידים שליוו את הטיול, ולא היה לה כל תפקיד כאחות במסגרת אותו טיול. הסיוע שזו הגישה, שלא כלל פעולת החיאה, לא היה בו כדי להועיל. חובש מטעם החברה להגנת הטבע, אשר

ארגנה את הטיול, שהגיע כעבור זמן קצר למקום, החל מבצע פעולת החיאה. למרבה הצער, לא היה גם בכך להועיל, ואייל מצא את מותו כתוצאה מאותה מכת אגרוף אשר קיבל מגולן".

3. בית המשפט המחוזי קבע, כי בטיול השתתפו כ-220 תלמידים. בהגיעם ליער

התארגנו התלמידים - כל כיתה בשטח שהוקצה לה - ללינת לילה. כל המורים המלווים ישבו, יחדיו, במרחק של כמה עשרות מטרים (עד לכמאה מטר) מן התלמידים. כך אירע שאיש מן המורים לא נכח במקום האירוע ולא היה עד להתפתחות שבסופה הלם גולן באגרופו בבטנו ובחזהו של אייל. בית המשפט המחוזי לא מצא יסוד לקבע שהמורים הפרו את חובתם לשמור על שלום תלמידיהם. כן קבע כי המשיב 2 ראשי היה לסמוך על כך, שהחברה להגנת הטבע - שהופקדה על מתן סיוע רפואי למשתתפי הטיול - תדאג שמגישי הסיוע יהיו אנשים מיומנים ומצוידים כהלכה. לפיכך דחה את טענת העותרים, כי המשיבים 2 ו-3 התרשלו בכל הנוגע לאיכות הטיפול הרפואי שניתן לאייל לאחר הפגיעה.

בשלב הדיון בערעור טענו העותרים, כי על המורים המלווים היתה מוטלת חובה להשגיח על שלום התלמידים במסגרת הטיול. בישיבתם יחדיו, במרחק עשרות מטרים מתלמידיהם, התרשלו המורים בקיום חובת ההשגחה שהיתה מוטלת עליהם; והאחריות לתוצאותיה של התרשלות זו חלה על משיבים 2 ו-3. טענה זו נדחתה.

בנימוקיו לדחיית הטענה אמר בית המשפט (מפי השופט אור):

"טענה זו אינה מקובלת עלינו. המדובר בתלמידי כיתה ח', אשר היו בזמן המקרה בני 13-14 שנים. השעה אותה עת היתה שעת התארגנות לאחר שהתלמידים הגיעו למקום, ולא היתה צפויה כל סכנה מיוחדת שתצדיק מעקב או השגחה צמודים על התלמידים. לא נראה לנו, שלגבי תלמידים בכיתה ח' נדרשת השגחה צמודה כזו, ובפרט שהמורים נמצאו במרחק בו יכלו לשמוע כל קריאה שהיתה מופנית אליהם. אכן, שאלת אחריותם של מורים בגין התרשלות בהשגחה על תלמידיהם תלויה בתנאי המקום, הזמן ושאר נסיבות המקרה. ככל שנוגע הדבר לענייננו, לא מצאנו, כמבואר לעיל, שהוכחו עובדות המצדיקות קביעת אחריות מצד המשיבים בשל אחריות מצד מי מהמורים".

4. בדיון הנוסף חוזרים העותרים וטוענים, כי ישיבת המורים במרחק של כמה

עשרות מטרים מתלמידיהם חרגה מגבולות ההתנהגות הסבירה. לוא נמצאו המורים - או

חלק מהם - בקרב תלמידיהם, באופן שהיה בידם לעקוב מקרוב אחר המתרחש, די היה

בעצם נוכחותם כדי להרתיע את התלמידים מפני מעשים חריגים. מכאן שאילמלא התרחקו המורים מתלמידיהם, ואילו נותרו בתוכם או בקרבתם הסמוכה, קרוב לוודאי שהתוצאה הרת האסון לא היתה מתרחשת. העותרים תומכים יתדותיהם בפסיק בית-משפט זה, בה נקבעו אמות המידה לקיום החובה המוטלת על מורים לשמור על שלום תלמידיהם. הם מטעימים, כי מידת ההשגחה על שלום התלמידים, הנדרשת מן המורים במהלך טיול, היא גבוהה במיוחד. בפסק-דינו בפרשה זו - סבורים העותרים - סטה בית המשפט מאמות המידה המוכרות שנקבעו בהלכה הפסוקה. בפסק הדין, אומרים הם, הורד רף האחריות המוטלת על מורים, לשמירת שלום תלמידיהם, ומתעורר חשש שמורים ומחנכים יפיקו מפסק הדין מסר שלילי.

מוסיפים העותרים וטוענים, כי גם בהנחה שנוכחות של מורה, כשלעצמה, לא היתה מונעת את התקיפה גופה, קרוב להניח שהיה בה כדי למנוע את תוצאתה הקשה; שכן, משנפגע אייל זוכה לעזרה רפואית יותר מהירה ויעילה. ייאמר מיד, שדינה של טענה אחרונה זו להידחות על אתר. טענה זו שונה מן הטענה, בנושא האחריות לטיב וליעילות הטיפול הרפואי שניתן לאייל, אותה העמידו העותרים לבירור במסגרת תביעתם ושעליה חזרו במסגרת ערעורם. כשלעצמי, גם איני סמוך ובטוח שבראיות שהובאו מטעמם לפני בית המשפט המחוזי היה כדי להעמיד תשתית לטענתם החדשה.

5. נותרה טענתם העירית של העותרים, כי בהתרחקם מתלמידיהם הפרו המורים את חובתם להשגיח על התלמידים ולשמור על שלומם. אני סבור כי בדיון נדחתה טענה זו בשלב הערעור. בעשותו כן לא חרג בית המשפט, כהוא-זה, מן ההלכה הפסוקה. אדרבה, במה שפסק בפרשה זו אך יישם בית המשפט את ההלכה הפסוקה לנסיבותיו העובדתיות של המקרה. ממילא אין לומר, כי במה שנפסק היה משום חידוש הלכתי.

נקודת המוצא היא, כי חובת הפיקוח וההשגחה, המוטלת על מורה כלפי תלמידו,

זהה לחובתו של הורה כלפי בנו. כדברי מ"מ הנשיא השופט חשין:

"בדרך כלל יש לומר, כי כאב כמורה ומחנך לענין פיקוח" (ע"א 41/57 עידה נ' פואד, פ"ד יא 1100, 1106 והשווה: ע"א 2061/90 מרצלי נ' מדינת ישראל פ"ד מז(1) 802, דברי השופט מ' חשין בעמ' 811).

תפיסה זו, אם תרצו, מגבשת את חובת הזהירות ה"מושגית" המוטלת על מורים ומחנכים לשלום תלמידיהם (ע"א 145/80 ועקנין נ' המועצה המקומית בית-שמש, פ"ד לז(1) 113). ומתפיסה זו נגזרת גם חובת הזהירות ה"קונקרטית" בהקשר הרלוואנטי לענייננו: מריבות וקטטות בין ילדים, גם בגילאי כיתות ח', אינן תופעה בלתי מוכרת. על כל הורה ומורה חלה חובת צפיות לגבי התרחשויות כאלה ומוטלת עליו חובה לנקוט אמצעי פיקוח סבירים למניעת סיכונים בטיחות מסוימים הקשורים בכך. יותר מורכבת היא השאלה: אימתי ייראה המורה כמי שהפר את חובת הזהירות המוטלת עליו? מטבע הדברים, אפשרויות ההשגחה של מורים ומחנכים - כאפשרויות ההשגחה של הורים באשר הם - אינן בלתי מוגבלות. מידת ההשגחה המצופה מהם הינה, בהכרח, תוצאה של "איזון בין האינטרס של השגחה על ילדים ומניעת תאונות מצד אחד, והיכולת להקצות כוח אדם להשגחה על התלמידים מצד שני" השופט עציוני בע"א 635/70 מנדלסון נ' קפלן, פ"ד כה(2) 113, בעמ' 117; והשווה: ע"א 785/80 עיריית פתח-תקוה נ' צרפתי, פ"ד לח(3) 39, 42. עיקרו של דבר הוא שבקביעת מידת ההשגחה הנדרשת יש להתחשב בנסיבות המיוחדות של המקרה הנתון: סוג הפעילות בה מועסקים הילדים, טיב וגודל הסיכון הכרוך בפעילות, או שמפניו יש יסוד לחשוש, גיל הילדים הנוגעים בדבר ושיולים נוספים כיוצא באלה (ע"פ 402/75 אלגביש נ' מדינת ישראל, פ"ד ל(2) 561, 570; ע"א 324/77 פ"ד מחמד רבי נ' סמרה, פ"ד לב(2) 445, 446). אכן גם בנסיבות שניתן להגדירן כ"רגילות" - היינו כשהמדובר אינו בקטני-קטנים שסכנת היפגעותם גדולה במיוחד, וכשהפעילות בה עסוקים התלמידים אינה כרוכה בסיכונים אופייניים מיוחדים - נדרשים המורים למידה מסוימת של השגחה. אלא שבנסיבות רגילות אין מתעורר צורך בפיקוח צמוד ודי בפיקוח המתבטא בנוכחות קרובה למקום הפעילות. טול, למשל, מצב שכיח של הפסקה רגילה בחצר בית הספר. הפיקוח הנדרש על תלמידים בעת משחקיהם בהפסקה, בדרך כלל, אינו מצריך יותר מנוכחות של מורה בחצר בית הספר. אומר על כך מ"מ הנשיא השופט חשין, בפרשת עידה (ע"א 4/57 הנ"ל), בעמ' 1106:

"...הדעת נותנת, כי ילדים המשחקים ברגעי ההפסקה בחצר בית-הספר ידאגו מנהליהם ומוריהם לפיקוח מתאים עליהם מטעם אדם מבוגר, למען לא בואו הילדים לידי התפרעות במשחקיהם. אין המפקח חייב להיות צמוד לילדים, או להחזיקם בתחום ראייתו כל העת ללא הפסק. כן אין הוא מצווה להתרוץ מקבוצה לקבוצה, ומן הקצה האחד של החצר לקצה האחר, לראות ולהיראות. די בכך, שהילדים יודעים, כי עינו של המפקח צופיה עליהם, תוך הילוכו בחצר, ואפילו אין הם רואים אותו ממש, וגם אם הוא עוזב לדקות ספורות את מקום משמרתו".

לא זו אף זו: בקביעת מידת הפיקוח הנדרשת קשה עד מאוד להביא בחשבון התרחשויות פתע שגם קיום פיקוח צמוד אינו עשוי למנען. עמד על כך השופט עציוני בפרשת מנדלסון (ע"א 635/70 הנ"ל), בעמ' 117:

"אפילו היתה ההשגחה על התלמידים בלתי-פוסקת ואפילו היו התלמידים בכל רגע תחת עינה הבוחנת של המורה המשגיחה, לא ניתן היה למנוע תאונה שהיא תוצאה של דחיפה פתאומית".

וברוח דומה אומר השופט שמגר, בהתייחסו למידת הפיקוח על תלמידים בשעת משחק בהפסקה: "ראוי שהמורה יהיה בקרבת מקום, כדי שיוכל להתערב במידת הצורך בקטטה או בפעולה מסוכנת אחרת, או כדי שניתן יהיה להזעיקו על אתר; אך מובן, מאידך גיסא, כי המורה אינו יכול למנוע פעולת פתע ספונטאנית, שאינה צפויה מראש" (ע"א 415/79 דניאלי נ' אורט נתניה, פ"ד לה(2) 764, 772).

אינטרס חשוב נוסף, שיש להביאו בחשבון בקביעת מידת הפיקוח, כרוך בשאיפה לאפשר לתלמידים, בשעת ההפסקה וכן בשעות של פעילות חופשית אחרת, ליהנות ממידה סבירה של עצמאות וחופש. כדברי השופט חשין בפרשת מרצלי (ע"א 2061/90 הנ"ל), בעמ' 814:

"מרכיב החופש, בצד היותו ערך לעצמו, כולל בחובו גם אלמנט של חינוך: מוטב לחנך ילדים בדרך חופשית ככל הניתן, מבלי להטיל עליהם הגבלות בלתי ראויות" (עמוד 814 לפסק הדין).

משמעות הדבר היא, כי מקום שסוג הפעילות וגיל הילדים מאפשרים להניח כי התלמידים יכולים, גם ללא פיקוח, לעשות בבטחה את המוטל עליהם, אין זה צוי, מן הבחינה החינוכית, להציב עליהם פיקוח צמוד. במקרים כאלה ניתן, וכך אף ראוי, להסתפק בהשגחה פחות הדוקה. זאת ועוד: חינוך התלמידים לעצמאות מחייב איפוק מצד המורה המשגיח בכל הנוגע להתערבות במה שמתרחש בין הילדים. מטרת

ההשגחה היא לשמור על שלום הילדים. המורה בוודאי יתערב לנוכח תקרית המעוררת חשש לסכנה. אך בכל המקרים האחרים, מורה סביר - כמוהו כהורה סביר - ייטה להניח לילדים להתמודד זה עם זה בכוחות עצמם.

6. נשוב לעובדות המקרה נשוא דיונו: עניינו בתלמידי כיתה ח', משמע ילדים בגיל 13-14. הפעילות בה עסקו היתה התארגנות בשטח לחניית לילה. בפעילות זו אין כרוכים כל סיכונים מיוחדים. העובדה שפעילות זו קוימה במסגרת טיול לא חייבה מסקנה אחרת, שכן הסיכונים האופייניים לטיול כלל לא נתקיימו בפעילות זו. בהתחשב בגילאי הילדים, ובסוג הפעילות בה עסקו, לא נדרשה השגחה צמודה של המורים עליהם. ניתן לומר, כי הימצאות המורים בקרבת מקום, כשניתן בנקל לקרוא להם בשעת הצורך, קיימה את מידת הפיקוח הדרוש. ההימנעות מפיקוח צמוד היתה, כשלעצמה, סבירה, שכן היא איפשר לילדים לעשות את המוטל עליהם באופן עצמאי וחופשי, בנסיבות בהן נראה רצוי לנהוג כך. אכן, למרבה הצער, אירעה התרחשות שהסתיימה באסון כבד. גם אם צריך היה להביא בחשבון אפשרות של מריבה או קטטה בין הילדים - במהלך הפעילות בה עסקו - כלל לא ניתן היה לצפות תקרית כה חמורה, כשבמכת אגרוף אחת ויחידה יגרום תלמיד למותו של תלמיד אחר. יתר על כן: גם אילו ניצב מי מהמורים בקרבת מקום, לא היה בידו למנוע את מעשה התקיפה הפתאומי. בטענת העותרים, שעצם הנוכחות של מורה עשויה היתה להרתיע מפני עשיית מעשה כזה, יש אמנם מידה של טעם והיגיון. אלא שטענה זו מניחה קיום צורך בפיקוח צמוד, והצורך בפיקוח כזה כלל לא נצפה ולא נתעורר.

7. מטעמים אלה הגעתי למסקנה כי יש לדחות את העתירה. בנסיבות העניין הייתי נמנע מעשיית צו להוצאות.

שופט

המשנה לנשיא ש' לוי: אני מסכים.

המשנה לנשיא השופט ת' אור: אני מסכים.

שופט

השופט י' קדמי: אני מסכים.

שופט

השופט צ' א' טל: אני מסכים.

שופט

ש' לוי 54678313-2571/94

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט א' מצא

ניתן היום, כה' בסיון תשנ"ו (12.6.96).

נוסח זה כפוף לשינויי עריכה וניסוח

נוסח מסמך זה כפוף לשינויי ניסוח ועריכה

הודעה למנויים על עריכה ושינויים במסמכי פסיקה, חקיקה ועוד באתר נבו - הקש כאן